

بحران سوریہ؛

زمینہا، علل و پیامدها

www.ketab.ir

مؤلف

علی اسمعیلی

سرشناسه	: اسمعیلی، علی، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: بحران سوریه: زمینه‌ها، علل و پیامدها/ مولف علی اسمعیلی.
مشخصات نشر	: تهران : چاپخش ، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۹ ص.
شابک	: 978-600-6799-66-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۶۷.
موضوع	: سوریه -- تاریخ -- جنگ داخلی، ۲۰۱۱م. -
موضوع	: Syria -- History -- Civil war, 2011-
موضوع	: سوریه -- تاریخ -- جنگ داخلی، ۲۰۱۱م. -- علل
موضوع	: Syria -- History -- Civil war, 2011- -- Causes
رده بندی کنگره	: ۹۸/۶DS
رده بندی دیویی	: ۹۵۶/۹۱۰۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۵۰۶۷۳۷

<http://chapakhsh.com>

chapakhsh@pub

09191670060

نشانی: تهران، میدان انقلاب، بازارچه کتاب، شماره ۱۲، انتشارات چاپخش
 تلفن: ۰۲۱۶۶۶۰۴۱۱۰، صندوق پستی ۱۳۱۴۵-۱۷۳۷
 پست الکترونیکی: pub@chapakhsh.com
 نشانی سایت: www.chapakhsh.com

بحران سوریه؛ زمینه‌ها، علل و پیامدها

مؤلف: علی اسمعیلی

نظارت و اجرا: دلیله رحیمی آشتیانی

صفحه‌آرا: منصوره سعادت

نمونه‌خوان: سمانه ضرابی نژاد

طراح جلد: فرانک محبوب

چاپ اول: آذرماه ۱۴۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۹۹-۶۶-۷

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

قیمت: ۵۸۰۰۰ تومان

چاپ: نصر

حق انتشار: همه حقوق محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۱
فصل اول: سوریه از نظام قیمومیت تا شروع بحران.....	۲۱
مقدمه.....	۲۱
۱-۱. جغرافیای سیاسی و جمعیتی سوریه.....	۲۱
۲-۱. تحولات سیاسی سوریه از نظام قیمومیت تا ظهور حافظ اسد.....	۲۲
۳-۱. ساختار قدرت حافظ اسد و استراتژی و ابزارهایش در تثبیت و کنترل قدرت.....	۲۸
۱-۳-۱. نخستین تکانه‌های جدی علیه قدرت اسد و حزب بعث.....	۳۲
۴-۱. صعود بشار به قدرت و پویش‌های جدید در سیاست داخلی سوریه.....	۳۴
۱-۴-۱. شرایط اقتصادی - اجتماعی در سوریه در دوره بشار اسد.....	۳۹
جمع‌بندی فصل.....	۴۵
فصل دوم: علل شکل‌گیری بحران و تأثیر آن بر ساخت حاکمیتی سوریه.....	۴۷
مقدمه.....	۴۷
۱-۲. شکاف‌های اجتماعی و بحران سوریه.....	۴۷
۲-۲. عوامل اقتصادی و بحران سوریه.....	۵۲
۳-۲. تکانه‌های مارس ۲۰۱۱؛ از شروع اعتراضات تا گسترش خشونت و فرقه‌گرایی در سوریه.....	۵۳
۱-۳-۲. گروه‌های درگیر در بحران سوریه.....	۵۹
۴-۲. تأثیر جنگ داخلی بر ساخت سیاسی - حاکمیتی سوریه.....	۶۳

مقدمه

در اواخر سال ۲۰۱۰ و اوایل ۲۰۱۱، وقوع انقلاب‌های عربی به صورت یک دومینو سراسر منطقه را متأثر ساخت. در مرحله اول شروع جنبش‌ها که با سقوط دیکتاتورهای قدیمی در خاور میانه از جمله بن علی، مبارک و قذافی همراه بود، سه رویکرد متفاوت در قبال این جنبش‌ها از سوی گروه‌های سیاسی منطقه‌ای و دولت‌ها در پیش گرفته شد. رویکرد نخست که بیشتر بر مبنای دیدگاه لیبرال - دموکراسی (غربی) بود، این خیزش‌ها را متأثر از جهانی شدن دموکراسی و آگاهی یافتن شهروندان خاور میانه از نقش و حقوق خویش در نظام‌های سیاسی‌شان و در نتیجه تلاش برای به دست آوردن حقوق خویش در نظام‌های سیاسی جدید قلمداد کردند. از واقع، از این منظر، این خیزش‌ها در ادامه موج‌های دموکراسی‌سازی جهانی و به عنوان موج چهارم دموکراسی پنداشته می‌شد. از جمله حامیان این دیدگاه، تحلیل‌گران غربی و روشنفکران غرب‌گرای منطقه‌ای بوده‌اند. در این راستا، دولت‌هایی همچون ترکیه و قطر خیزش‌های جدید را به عنوان فرصت‌های جدید برای افزایش نفوذ منطقه‌ای خویش دیدند. در واقع، ترکیه با ارائه مدل اسلام سیاسی خویش (سازش اسلام با دموکراسی) و با حمایت از گروه‌هایی همچون اخوان المسلمین مصر در ساختار سیاسی جدید، سعی در ارتقای نقش و نفوذ خویش در نظم جدید پسا انقلاب‌ها در خاور میانه داشته است. قطر نیز به پشتوانه قدرت مالی و نفوذ شبکه‌های ماهواره‌ای خویش همچون شبکه الجزیره، خودش را به عنوان کشور توانمند برای تأثیرگذاری بر تحولات منطقه‌ای و حمایت از گروه‌هایی همچون اخوان المسلمین معرفی کرد.

در نقطه مقابل، جمهوری اسلامی ایران از این جنبش‌ها به عنوان عصر «بیداری اسلامی» یاد کرد. در واقع، دیدگاه جمهوری اسلامی ایران از عنوان «بیداری اسلامی» بر اساس دو هدف اصلی بوده است: نخست، اصطلاح بیداری اسلامی توسط جمهوری اسلامی ایران با هدف مقابله با اصطلاح

«جنبش‌های لیبرال - دموکراسی» که توسط تحلیل‌گران غربی و همچنین روشنفکران غرب‌گرای منطقه‌ای به تصویر کشیده شده بود، مطرح شد. دوم، جمهوری اسلامی ایران با مفهوم بیداری اسلامی، سعی در تأثیرگذاری بر تحولات عربی با حمایت از گروه‌های اسلام‌گرا از جمله اخوان المسلمین در مصر و النهضة در تونس در راستای ایجاد مدل نظام سیاسی نزدیک به مدل نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران (نظام سیاسی دینی) داشته است؛ اما رویکرد دولت‌هایی همچون عربستان سعودی، امارات، اردن و سایر پادشاهی‌های محافظه‌کار به این تحولات بر مبنای ترس و برداشت تهدیدآمیز بوده است؛ زیرا در هر صورت، چه در قالب خواست‌های لیبرال - دموکراسی و چه در قالب خواست‌های اسلامی، این تحولات نظام‌های سیاسی بسته، این دولت‌ها را با چالش مواجه می‌کرد. در همین راستا، این دولت‌ها و به خصوص عربستان سعودی سعی در حمایت از عناصر محافظه‌کار در مقابل عناصر انقلابی کردند که در حمایت عربستان سعودی از کودتا در مصر توسط السیسی نمود پیدا کرد.

اما در ادامه تحولات عربی، تغییر جهت تحولات در سوریه از تظاهرات ابتدایی به شورش و خشونت‌های فرقه‌ای، فاز جدیدی در بازتعریف وابستگی‌های امنیتی جدید بازیگران در خاورمیانه ایجاد کرده است. در نهایت، دامنه خشونت‌های فرقه‌ای و جنگ داخلی به سطح داخلی سوریه محدود نشد و سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنتقه‌ای را به شکل جدی در این پویای امنیتی درگیر کرد. یکی از ابعاد تأثیرگذاری بحران سوریه بر سطح منطقه‌ای، سرریز بحران از سوریه به عراق در قالب شکل‌گیری دولت اسلامی در ۲۰۱۴-۲۰۱۳ بوده است. در واقع این سرریز نشان داد که دامنه این بحران به شکل جدی می‌تواند منافع امنیتی سایر بازیگران و دولت‌ها در خاورمیانه را از خویش متأثر سازد. به همین دلیل، بعد از شدت گرفتن بحران در سوریه و عراق، بازیگران متعدد منطقه‌ای و فرامنتقه‌ای منافع امنیتی خویش را متأثر از پویای امنیتی جدید بازتعریف کرده‌اند.

در واقع، هر کدام از بازیگران منطقه‌ای از جمله جمهوری اسلامی ایران، ترکیه، عربستان سعودی و سایر دولت‌های عرب سنی و حتی اسرائیل و کردها در قالب اتحادهای منطقه‌ای و یا به صورت بازیگران خارج از اتحاد، سعی در بیشینه‌سازی و حفظ منافع امنیتی خویش در منطقه کرده‌اند. در کنار

این بازیگران منطقه‌ای، حضور دو بازیگر جهانی آمریکا و روسیه الگوی جدیدی از پویای امنیتی در سطح منطقه‌ای به وجود آورده است. به طور کلی، دامنه منازعه سوریه نشان داد که در چندین بعد می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد.

در بعد داخلی، زمینه‌های شکل‌گیری بحران سوریه و چگونگی تأثیر بحران بر ساخت حاکمیتی سوریه از اهمیت برخوردار است. در بعد منطقه‌ای، تسری منازعه سوریه به سطح منطقه‌ای و ورود بازیگران منطقه‌ای از جمله جمهوری اسلامی ایران، حزب الله لبنان و دولت عراق با هژمونی شیعیان در یک طرف و حضور بازیگران دیگری همچون عربستان سعودی و سایر دولت‌های سنی عرب و همچنین ترکیه در طرف دیگر، از اهمیت برخوردار است. در سطح جهانی نیز، ورود و تعامل دو بازیگر جهانی یعنی روسیه و ایالات متحده با بحران سوریه، دامنه پیچیدگی این بحران را افزایش داد. در این راستا، در این پژوهش ضمن بررسی زمینه‌ها و علل شکل‌گیری بحران، پیامدهای داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بحران سوریه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی ابعاد جنگ داخلی سوریه، پژوهشگران و تحلیلگران روابط بین‌الملل از زوایای متفاوتی این منازعات را مورد بررسی قرار داده‌اند. به صورت کلی می‌توان این پژوهش‌ها و تحلیل‌ها را به سه دسته کلان تقسیم‌بندی کرد:

از دیدگاه دسته اول، جنگ داخلی سوریه می‌تواند در ادامه بهار عربی مورد بررسی قرار گیرد که در ادامه با فرقه‌گرایی خشونت‌آمیز همگام شده است؛ برای مثال، هیکو ویممن^۱ (۲۰۱۵) در کتابی تحت عنوان «حاکمیت تفرقه انداز، فرقه‌گرایی و حفظ قدرت در بهار عربی: بحرین، عراق، لبنان و سوریه»، منازعه داخلی این کشورها و از جمله عراق و سوریه را به عنوان ادامه بهار عربی به تصویر می‌کشد. از

این دیدگاه، سرانجام متأثر از اعتراضات گروه‌های متضاد قومی - نژادی، فرهنگی و دینی به دولت‌های مزبور به دلیل در حاشیه بودن، این اعتراضات جنبه فرقه‌گرایی به خود می‌گیرد. در این فرایند، تقابل و کشمکش بین فرقه‌گرایی و حفظ قدرت به وجود آمده که هنوز نیز ادامه دارد (Wimmen, 2015).
دسته دوم پژوهش‌ها سعی کرده‌اند از زاویه شکست در فرایند دولت - ملت‌سازی، زمینه‌های شکل‌گیری بحران در این دو کشور را مورد بررسی قرار دهند:

آدام بازکو^۱ و دیگران (۲۰۱۴)، در کتابی تحت عنوان «پی‌نهادن یک دولت سوریه‌ای در زمان یک جنگ داخلی»، با دیدی هنجاری به دنبال ارائه راهکارهایی در راستای کاهش درگیری‌های داخلی در سوریه و در نتیجه شکل‌گیری یک دولت - ملت سوریه‌ای است. نویسندگان مذکور ابتدا زمینه‌ها و ریشه‌های درگیری در سوریه را در قالب قطب‌بندی در جامعه سوریه و ظهور گروه‌های جدید از جمله ارتش آزاد، جبهه النصره و غیره مورد بررسی قرار می‌دهند و در نهایت به این نتیجه می‌رسند که در راستای کمک به فرایند دولت - ملت‌سازی در سوریه، کمک‌های خارجی در قالب کمک به ساخت نهادهای دولتی در این کشور بدون حمایت از یک گروه خاص از طرف بازیگران خارجی باید در اولویت باشد، به جای اینکه هرکدام از بازیگران خارجی به دنبال حمایت از یک گروه در راستای منافع استراتژیک خویش باشند (Baczko and etal, 2014).

دسته سوم که تعداد زیادی از پژوهش‌ها شامل می‌شود، سعی کرده‌اند پویای امنیت‌های جدید و منازعه داخلی سوریه را از زاویه رقابت قدرت در منطقه مورد بررسی قرار دهند که به دو دسته فارسی و لاتین تقسیم می‌شوند.

پژوهش‌ها و تحلیل‌ها به زبان فارسی

نیاکووی و دیگران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین راهبرد امنیتی ایران در قبال بحران سوریه»

1. Adam Baczko and etal

به دنبال پاسخگویی به دو سؤال محوری است هستند: ۱) روند تحولات کنونی در سوریه چه تأثیری بر محور سه گانه راهبردی و همچنین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران خواهد گذاشت؟ و ۲) راهبرد امنیتی ایران در قبال بحران کنونی سوریه چیست و در چه چارچوبی قابل تبیین است؟ بررسی های این پژوهش نشان می دهد که اتحاد استراتژیک ایران و سوریه در چند دهه گذشته در منطقه، با توجه به الگوی موازنه تهدید استفان والت قابل تحلیل و تبیین است. در ادامه نویسندگان مقاله بر این دیدگاه هستند که با شکل گیری تحولات اخیر در خاور میانه و شدت گرفتن بحران در سوریه، معادلات راهبردی منطقه تحت تأثیر جدی قرار گرفته است. در نتیجه این بحران و در صورت روی کار آمدن مخالفان، محور سه گانه ج.ا.ایران، سوریه و حزب الله لبنان که جایگاهی محوری در راهبرد موازنه تهدید ایران علیه اسرائیل و آمریکا در منطقه دارد، دچار ضربه اساسی خواهد شد. سرنگونی رژیم اسد دو پیامد استراتژیک مهم برای ج.ا.ایران در پی خواهد داشت. نخست اینکه، ایران مهم ترین متحد استراتژیک خویش در منطقه را از دست خواهد داد، در نتیجه حلقه واسط ایران به حزب الله لبنان قطع و همچنین میزان مانور ایران در شرق دریای مدیترانه به شدت کاهش پیدا خواهد کرد. در مرحله دوم از آنجاکه ایران می تواند از طریق سوریه و حزب الله به مرزهای شمالی اسرائیل دسترسی استراتژیک داشته باشد، در صورت روی کار آمدن مخالفان ایران، توانایی مانور ج.ا.ایران به شدت کاهش خواهد یافت. سپس در مرحله آخر در صورت نیت تهاجمی اسرائیل نسبت به ایران و حزب الله لبنان، امکان موازنه اسرائیل به وسیله سوریه وجود نخواهد داشت. در نتیجه گیری پایانی این پژوهش، می توان هدف ایران را در حمایت قاطعانه از دولت اسد در برابر مخالفان داخلی و خارجی، حفظ محور سه گانه راهبردی که جایگاه ویژه ای در موازنه تهدید منطقه ای ایران علیه آمریکا و اسرائیل دارد، بیان کرد.

عباسی و محمدی (۱۳۹۲) در مقاله ای با عنوان «تبیین رئالیستی منازعه بین المللی قدرت در سوریه و پیامدهای آن برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» به دنبال این سؤال محوری هستند که علل شکل گیری منازعه بین المللی (در سطح منطقه ای و فرامنطقه ای) در سوریه و تأثیرات آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟ در پاسخ به بخش نخست پرسش، این پژوهش بر این دیدگاه است که علت

شکل‌گیری منازعه و تقابل استراتژیک در سوریه ساختار آنارشیک (ترس، بقا محوری و قدرت طلبی) در منطقه بوده که همگام با منافع متعارض و به هم زدن موازنه قوا سبب منازعه می‌شود. همچنین این پژوهش برای بررسی تبعات سقوط بشار اسد (بخش دوم سؤال)، از مفهوم تهدید وجودی «باری بوزان» بهره گرفته و استدلال می‌کند که این مسئله می‌تواند با تأثیرگذاری منفی بر عمق استراتژیک خارجی و نظام جمهوری اسلامی ایران و نیز تغییر موازنه قوا به ضرر آن، زمینه‌سازی تهدید وجودی گردد.

کیانی و خان‌محمدی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «واکاوی علل حضور روسیه در بحران روسیه»، رویکرد روسیه را در قبال این بحران از منظر موازنه قدرت و رقابت‌های استراتژیک روسیه با غرب که در خاورمیانه نیز نمود پیدا کرده، بررسی کرده‌اند؛ در واقع بیشتر بر سطح ساختاری نظام بین‌الملل تأکید نموده‌اند. از دیدگاه نویسندگان با توجه به جایگاه سوریه در سیاست خارجی این کشور، علاوه بر حفظ پیوندهای اقتصادی و نظامی با سوریه، به دنبال جلوگیری از کاهش نفوذ خود در خاورمیانه و ممانعت از تسری ناآرامی‌ها از خاورمیانه به منطقه اوراسیا است. به طور کلی، می‌توان گفت که در این بحران بازیگران حاضر و به طور مشخص روسیه و آمریکا با توجه به اینکه به دنبال منافع حداکثری هستند، به رویارویی و تقابل با یکدیگر می‌پردازند و بر اساس نظریه موازنه قوا هریک با بهره‌گیری از ابزار سیاسی و دیپلماتیک به موازنه (نرم) یکدیگر می‌پردازند تا افزایش قدرت دیگری سبب به هم خوردن ساختار نظام نگردد.

در مقاله‌ای دیگر با عنوان «مطالعه سیاست خارجی روسیه در بحران داخلی سوریه (۲۰۱۱ تاکنون)»، آقاحسینی و دیگران (۱۳۹۲)، سیاست خارجی روسیه در قبال بحران سوریه را از منظر سازه‌انگاری (با محوریت هویت برساخته و نوع درک از بحران) مورد بررسی قرار داده‌اند.

به طور کلی، اکثر پژوهش‌ها به زبان فارسی بیشتر بر محور سوم یعنی جایگاه رقابت ژئوپلیتیک بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از جمله عربستان سعودی، ترکیه، قطر و آمریکا در تحولات سوریه تأکید کرده‌اند، و دو دیدگاه دیگر یعنی، منازعه داخلی سوریه به عنوان تداوم بهار عربی و تأثیر شکست فرایند دولت - ملت‌سازی در سوریه بر جنگ داخلی سوریه کمتر مورد توجه بوده‌اند.